

Sava Babic

A HATÁROK ELTŰNNEK?, NEMDE?

VANNAK EMBEREK, ÍRÓK, AKIK MINDENHOVA ELKÍSÉRIK ÖNÖKET, SŐT NEM IS SZÜKSÉGES ŐKET TOVÁBBRA IS OLVASNI. ÁLLANDÓAN VELÜNK VANNAK.

MÁSOK CSAK HADD DICSEKEDJENEK MEGÍRT KÖNYVEIKKEL, ÉN AZOKKAL DICSEKSEM, MELYEK OLVASÁSA MEGADATOTT NEKEM.

BORGES, JORGE LUIS

MESTERÜNKKÉ CSAK AZOK VÁLHATNAK, AKIKKEL MÁR ELŐZŐLEG LELKI ROKONSÁGOT TARTUNK.

KEMÉNY KATALIN

VALAHOGY ÚGY ALAKULT, HOGY A NIETZSCHÉRŐL SZÓLÓ TANULMÁNYOKBAN EGYEDŰL CSAK A NIETZSCHE-IDÉZETEK LETTEK FONTOSAK. A TÖBBIT AZ EMBER LEGSZÍVESEBBEN ELHAJÍTANÁ. EZT BELÁTVÁN, WIRTZBACH NEM IS TETT EGYESBET, MINTHOGY KÖZEL NYOLCSZÁZ OLDALON KERESZTÜL NIETZSCHÉT IDÉZTE, DE NIETZSCHE MÓDJÁRA. HOGYAN? ÚGY, MINTHA NIETZSCHE IDÉZTE VOLNA ÖNMAGÁT, MINT AHOGY MEG IS TETTE.

HAMVAS BÉLA, 1937.

1. *Marginália*

Az első, Jugoszláviában megjelent Hamvas-írás a Híd c. folyóiratban látott napvilágot Újvidéken (19/0. jún. 6. sz.) magyar nyelven. Ez volt egyszersmind az első megjelenése is egy Hamvas-szövegnek az író halála és egy hosszú, 22 évig tartó megszakítás után (1948-19/0), hiszen Magyarországon sem jelenhetett meg egyetlen sora sem.

Tudom, hogy 1948-ig Hamvas csak könyvismertetések, tanulmányokat, esszéket jelentetett meg. Kemény Katalin azt állítja, hogy tervezte regények írását is, de tény, hogy eddig az időpontig sem regényt, sem szépprózát nem írt. Más képpen fogalmazva, Hamvas tehát a világot mint egységes egészet fogta fel, melyet nem darabolt lel emberekre, személyekre, alakokra, ehelyett mindent egyetlen személyiség, a szerző közvetlen alapállása határoz meg. A világot a maga egészében, direkt mórion fejezi ki.

Abban az időben amikor félreállították, magányra kárhoztatták, irodalmi munkásságában is változás történik. Nem állíthatjuk, ez a változás az izoláltságából következik, csupán megállapítjuk az elkülönülés tényét az ekkor írt műveiben.

A *Karneválban* kifejezésre jutó nézetek Hamvas nézetei igen is meg nem is: igen, mert Hamvas írta azokat, nem, mert más szerzőknek tulajdoníthatók. Itt először fordul elő nála, hogy az írás hőse nem azonos szerzőjével. A könyv egy „Beszélgetésből”, „Feljegyzésekből” és az „Epologomen” címet viselő berekesztő esszéből áll. A „Beszélgetések” egy személyiség utórezgései, akinek az élethez és világhoz fűződő viszonya fejeződik ki, tehát olyan fi-

lozófusról van szó, akinek az élete összhangban van filozófiai nézeteivel..

Az 1948-as esztendőben írja meg Hamvas „*A Regény elméletének fragmentuma*” c. tanulmányát. Mintha az a szándék vezette volna, hogy első regényének megírása előtt áttanulmányozza magát a regény műfaját, meghatározza viszonyát e műfaj történeti változásaihoz, változataihoz és lehetséges útjaihoz. Számunkra különösen érdekes összehasonlítani Hamvas „elméleti” megállapításait regényének gyakorlati megvalósulásával. Hamvas számára az első igazi európai regény a Don Quijote, de már a Hamlet is a regény útjában halad. Don Quijote és Sancho Panza ugyanannak az egy személynek kettévált alakja.

Korábban egyetlen hős volt az egész nép (emberiség) képviselője, mára a regényhős anti-hőssé, lett, individuummá. Az élet válik regénnyé. A regény nem történet, hanem az egyén eseménye, személyes sorsa. Az igazság birtokosa nem a közösség, hanem az egyén, aki megváltás után áhítozik. „A romantikus regény atmoszféráját a szabadság pátosza jellemzi, a realista legényt pedig a fogcsikorgatás. Ezután következett az embernek a szűkségszerűség aspektusából történő teljes kitarukozása. Ez a naturalizmus és a milieu-elmélet. Ennek eredménye az lett, hogy a külső körülmények rabságába kényszerített emberből elemi erővel tört fel a szabadság archaikus ősi vágya. Ez pedig a pszichológiai regény. „Hitvallás nélkül nincs regény”, állítja Hamvas. A regény műfaját a vallomás őszinteségének mértéke határozza meg, s ez a vallomás minde nélkül tetten érhető. A történelem is el-

regényesedik, a tudomány, sőt még a filozófia is (vallomások tudat, gyónás: Schopenhauer, sőt Nietzsche is). „A regény nem a pszichológiából nőtt ki, hanem a pszichológia a regényből... Ez a magyarázata annak, hogy a modern pszichológia, mint regény elviselhetően érdekes, mint ismeret jelentéktelen.”

A regénynek három történelmi fázisa van: az első a cervantesi, a személyiség megjelenésének időszaka, a második az emberi sors behatolása a szubjektumba Lorenz Sternnél, a harmadik a regénynek mint személyiségformának Kierkegaard filozófiájába való áttörése. „Kierkegaard pseudoregényeinek nincs konfesszionális tartalmuk, de van megváltás-tudatuk, amely majd jelentkezik a regényírók többségénél is. De nem létezik egyedi megváltás, nincs egyedi bűnvallomás, mely önmegváltással végződné. Ebben látju Hamvas a regény jelentőségét. „Csak egy másik személy képes engem megváltani, méghozzá csak oly mértékben, amennyire én váltom meg őt. Ezt tárja fel a regény szaka-datlanul, ez a regény kultikus eredetének magyarázata. Mert mindaz kultikus, aminek kapcsolata van az emberiség megváltásával.”

A történelmi regény semmit sem old meg, azon kívül, hogy sieteti a történelem regényesedését. A regényben megnyilatkozó humor az élet, a megváltás győzelme a realitások fölött. Hamvas egyik következtetése így hangzik: „Plancktól kezdve az elméleti fizika egyre több jelét mutatja az elregényesedésnek... Mi valamennyien nem a történelemben, hanem a regényben élünk”. Ami pedig a legénynek az ember megváltás-keresésében és megszentelődésében betöltött szerepét illeti,

¹Hamvas Béla fogadtalása Szerbiában (válogatás)

Hamvas megismétli ismert tézisé: nincs individuális megváltás.

A Karnevált egyetlen más regénnyel sem lehet összehasonlítani, a mű nagyon bonyolult, mégis olvasható: az olvasók széles körének készüli.

Könnyűszerrel vonhatnánk le belőle azt a megállapítást, hogy Hamvas szerint az élet nem tragédia, csupán karnevál, de ez így feltételezhető túlzott leegyszerűsítés lenne, még ha pontos is. Maga a regény cselekménye, fabulája is annyira összetett, hogy a formai elemekkel nem is kellene foglalkoznunk.

A legény társadalmi, ill. történelmi-társadalmi regényként is meghatározhatnánk, mert egészen 1884-től napjainkig, pontosabban a mű befejezésének időpontjáig öleli fel az eseményeket. Azt is mondhatnánk a regényre, hogy szerteágazó családregegy, mert cselekményének középpontjában a Bormester (Boromeus, Borkészítő) család áll, s ha ehhez még hozzávesszük a párhuzamon túlmutató Herstál családot, egy kifejezett családregegy áll előttünk több száz mellékszereplőjével együtt.

Hamvasnak e regénye azonban túlmutat a külső formajegyeken: a szerző e nagy történelmi panó alapján azt akarja bemutatni, mennyire bizonytalan és esendő az ember. Például az első generáció Bormestere (Virgil) identitászavarba keiül, szülővárosába indul megtalálni azt (ahelyett, hogy önmagában keresné és lelné meg), amit elvesztett, ebből azután egy sor téves döntés születik: sikertelen házasságra lép, arról is tudomást szerzünk, hogy fiát a szülőszobában a Herstál család újszülött gyermekével elcserélik, így a gyermekeknek is felcserélt sorsuk lesz... A regény nem csak sajtóságon magyar, nem csak a helyi körülmények által meghatározott: magában foglalja az első és második világháborút, és a cselekmény színpontja szinte valamennyi kontinens. Hamvas felhasználja a különböző kultúrákban szerzett jártasságát és ismereteit felsőfokon, ezáltal a legény elhíresült szcenikájával vitákat is indukál...

A legény egyik jelentős és megkapó sajátossága a gyakori és vérbő kommentálás. Mind a hét egység elején és végén, néha még közben is kommentálok találhatók,

melyek nem feltétlenül a szerzőtől származnak, ahol ügyesen és kíméletlenül ítélik az regény már ismert vagy ezután megismerendő fejezeteiről. Nemcsak holmi költőieségről van itt szó, hanem az író műhelyitkairól, az olvasó azon lehetőségéről, hogy betekintést nyerjen a regény keletkezésének „technológiájába”. De ez sem ilyen egyszerű Hamvas esetében. Ezt az utat választva közben építi különleges képzeletbeli világát, majd alássa, rombolja, változtatja ugyanazt az olvasó szeme láttára, ezáltal az olvasó részesevé válik mindannak, ami előtte történik és alakul. Ezeknek a kommentároknak a következtében sok kis részlet kap teljesen más jelentést, néhány „kulcsfontosságú” esemény háttérbe szorul: még a tapasztalt olvasó is elcsodálkozik, mert úgy érzi, hogy egyszerre több regénycsípővel is találkozott olvasás közben, s minden attól függ, a regénynek mely elemei szerveződnek később egy új, egységes egésszé.

Az egyik alkalommal például az a vád éri a művet, hogy nincsenek jelentős és nagy női alakjai, amint ez a nagyregényekben elengedhetetlen kívánalom, és miután „helyt adtak” ezen észrevételnek, a könyv következő lapjain már meg is jelennek a csupa „grandiózus” nőalakok: valamennyien lemondván nembéli jellemzőikről, nő létükre autokratikus mezt öltönek magukra, matriarkátusi elveiket patriarkátusiakra váltják fel, így hozva önmagukat és környezetüket karikatúrizált abszurd helyzetbe. Többé aztán fel sem merül a női jellemek felvonultatásának igénye, de azért a későbbiek folyamán is találkozunk velük bizonyos kulcs helyzetekben.

Egy másik alkalommal, az első világháború kezdetén, a kommentár egyszerű magyarázatként szolgál: ha az egész világot kívánjuk értelmezni, akkor a főszereplő Bormester Mihályt ketté kell hasítani, megfelezni, hogy személyiségének egyik fele a nyugati, másik fele a keleti frontra mehessen, mert csak így leszünk képesek megragadni a világ egészét. És a két Mihály elindul a világ két végére. Egyikük a keleti fronton fogságba esik, Oroszországban találkozik egy rendkívüli asszonnal, háborús bűnösként szenved, végigéli a forradalmat, beutazza Ázsiát, aszkéta módjára él, megismerkedik

keleti filozófiákkal... A személyiség nyugatra került másik énjé üzletemberré lesz, kalandorrá, szélhámosná, önmagához hasonlókcal barátokozik, államférfi és népröbün lesz belőle, beosztása révén Ázsiába is kikerül és itt találkozik önnön másik felével: a harlekin és aszkéta ismét egyesül egy személyben, és így tér vissza Magyarországra.

Hamvas egy konkrét történelmi periódusban mutatja be az emberiség és az ember krízisét. Nagyon hasonló ez ahhoz a képhez, melyhez esszéiben jutott el, de itt minden indirekt módon, személyek, összeütközések, viták, élet-halál harcában nyilvánul meg. Ugyanakkor a regény sokkal inkább élelszagú és konkrét víziója annak, amit Hamvas a régi filozófusoktól és az újabb gondolkodóktól, régi és új kultúrákból megmenekített, esszéiben megfogalmazott. Ezért a közönség számára olvasmányosabb, többszű jelentésrendszerével élelszerűbb is. Bármennyire hatalmas terjedelmű is a regény, benne minden mesterien szerkesztett és elrendezett, még befejezésének nyitottsága is.

Az emberiség életének apokaliptikus ábrázolása a Hamvas filozófiájának kifejeződése, annak ellenére, hogy korábban már hangsúlyoztuk, a szerző csak bizonyos készletések és keretek között hajlik a filozofálgatásra, hogy ő elsősorban író. Ezméit itt irodalmi alkotásban realizálta, irodalmi művet írt, de már előzőleg eljutott azokhoz a tézisekhez, melyeket az élet valóságával már szembesített. Ezért regényének több jelenete nem is az irodalmi mímézis szerint működik, egyfajta distancia keletkezik, az olvasó azonosulása a személyiség szenvedésével nem teljes.

Hamvas mestere az érzéletes megjelenítésnek, ugyancsak ezt az eljárást követi a morális dilemmák, az absztrakt világértelmezés konkretizálásához is, melyek ellentmondó vitákat váltanak ki az olvasók között. Egyébként nem lenne helyénvaló az a vád, hogy Hamvas a regényt filozófiai nézeteinek alárendelte. Másrészt a regény hátterében mindvégig ott áll Hamvas, aki az után nyomoz, mikor, mely pillanatban tért rá az emberiség arra az útra, mely zuhanásához vezetett, mely az „aranykorszak” végét jelen-

tette. A cselekménysor tulajdonképpen azt jelzi, hogy ebben az életrajzban minden elhibázott, hogy a legény főhősének kiindulópontja téves, és hogy ez a későbbiek során már semmivel sem korrigálható. Igaz, itt nem is említi az „aranykorszakot”, mert ez a hosszú történelmi intervallum is túl rövid Hamvas eszméi számára, de tudjuk, a kívánt korszakot a Krisztus előtti VI. századba helyezte. Valamennyi hősné csak a szenvedés marad, mert minden rosszul kezdődött, távlatok nélkül.

Függetlenül attól, hogy Hamvas néhány filozófiai gondolata ismerős számunkra, esetleg más szerzőknél is megtalálható, Hamvas olyan egységes művet hozott létre, amelyben az ellenállhatatlan humor mellett külön illik értékelnünk a regény szövegét át- meg átjáró kommentárok rendszerét. Hogy az ilyen valójában eljárás korunk és az ő művészetekhez való viszonyának mennyire sajátja, mi sem bizonyítja jobban, mint egyik későbbi esszéjének bejegyzése. Nevezetesen, amikor utolsó korszakában a Patmosz c. könyvét írta, a Bartók *Béla: Szonáta két zongorára* c. esszéjében ezt jegyezte le: „Amit a modern festészetéről írnak, hamarosan érdekesebb lesz magánál a festészetnél. A zenében is hasonló a helyzet. Guénon a mi korunkat a kommentár korszakának nevezi, olyan értelemben, hogy képtelenek vagyunk autentikus szöveg létrehozására. Erősségünk a magyarázatban rejlik. A modern festészet és zene kitűnő alkalom arra, hogy a kommentár jobb legyen magánál a műnél.” (1959-1963). Ujabb hivatkozás ez Guénonra, a vele való egyetértésre, de ami magát Hamvas és regényét illeti, bőségesen bizonyítják fergeteges ironiájuk segítségével ezen eljárás alkotóerejét, jóllehet ő maga is esszéiben a művészeti alkotások magyarázója és értelmezője.

32. Marginália

Telefonon keresett meg Milan Lazendity Zomborból (Csonopljanski u. 8.), Hamvasról érdeklődött. Ki tudja, hogyan szerezte meg a telefonszámomat (nem az én nevemen van). Talán azért ilyen szemfüles, mert postás a foglalkozása. Meglepődik, amikor azt mon-

dom neki, hogy nálunk nem jelent meg Hamvas Béla könyve. Felsorolom, mely folyóiratokban jelentek meg Hamvas esszéi, aztán kapom a meglepő választ: ő ezeket mind ismeri, össze is gyűjtötte a megjelent írásokat. Arról érdeklődik, hogyan járulhatna hozzá anyagilag a könyv megjelenéséhez. Éppen most hagyta el a nyomdát a Szavremenik (Kortárs) folyóiratban az *Unicornis* esszégyűjteménye. Luzenditynek még nincs meg, ezért küldök neki egy példányt. Ismét jelentkezik telefonon és kipuhatolja, nem sértene, ha viszonzná ezt valamivel: felajánlja, hogy küld diót, van neki diója. Ily módon szeretne baráti köszönetet mondani. Mit tehetnék, ebből a gesztusból azonnal kitűnik, Hamvas Béla nyomában jár

A HAMVAS-JELENÉSÉ

A magyar származású Hamvas Béla - a nagy varázsló, esszé- és regényíró, a betiltott hiteles európai gondolkodás nagy őregje, s mind ezek felett proféta, századunk kultúr-történetének kiemelkedő személyisége. Ma még azonban a távoli jövőbe mutató művei nem ismertek, feldolgozatlanok, azok értelmezésével, értékelésével adósak maradtunk. Abban, hogy Hamvas a perifériára szorították, hogy háttérben maradt és szimplifikáltak, semmi rosszat nem találok. A népszerű ismertség és elismertség rákfenéje még nem terheli ezt az író, mint mondjuk a nagyra becsült Borgest, akit ma már - Sioran szavai szerint - lehetetlen idézni, mert már rá hivatkozik a legutolsó zugiró is. Jóllehet szerb nyelven Hamvasnak még nem jelent meg önálló kiadása, lenyűgöző esszéi mégis mélyen gyökeret vertek a szerbség lelkének mélyén, hála mindennek előtt Sava Babic áldásos tevékenységének, aki igazi pontifexként (az igazi hídépítő) fiúi alázattal nagymértékben hozzájárult Hamvas gondolatának magyar nyelvről történő átültetéséhez és terjesztéséhez. Tehát Babic eddig már Hamvas esszéinek egész sorozatát fordította le és jelentette meg folyóiratainkban, elsősorban a Szabadkán megjelenő Rukovetben (amely két teljes kötetet szentelt e zseniális nagy magyar tevékenységének), akárcsak a nagy terjedelmű *Karnevál* c. regényét, amely már csak kiadóra vár.

(Dragan Jovanovic Danilov, 1992)

AMIKOR A MÉHÉSZ ISKOLÁSDIT JÁTSHAT

Világokat és méheket nevelt, közben a század lelkének megváltását egyengette írásaiban. Olvasásuk igénye bennem a méhészettel kapcsolatos.

Előzetes ismereteim Hamvas Béláról úgyszólván a nullával voltak azonosak, de az, ami engem végérvényesen arra ösztönzött, hogy minél előbb és minél alaposabban megismerjem e hatalmas géniust, számomra, a beavatatlan ember számára éppen azok a kiegészítő jelzések voltak, melyek az író meggyőződésének látszólag mellékes részét alkotják. Úgy tűnt nekem, hogy az igazi nagysága az ilyen személyiségnek éppen abban áll, milyen mértékben képes következetesen kivonni magát az előre egyeztetett nyilvános szemfényvesztések alól. Abban a mértékben, ahogyan bölcsességét az „itt és most”-ra képes vonatkoztatni, míg a mennyország örökösén másutt leledzik, az emberiség pedig csak egyre kering egyre elvarázsolta körforgásában. Lehetséges, hogy nekem mindez csak azok miatt a közönséges vízzel telt lavórok miatt tűnt így, melyeket Julius Cortasar emleget a megfelelő lebbeszhetetlen védekezés rendszerként, amikor is a társadalom képtelen megérteni azokat, akik úgy tesznek, mintha iskolásdit játszanának. Egyébként ez az a játék, melyben olyan házikót lehet nyerni, melynek „Túlvilág” a felirata.

Mégis, az a tény, hogy Cortasar ilyen rendszerekről írt, nem elegendő ok arra, hogy felfedezem Hamvas. Felfedezése akkor történt, amikor Hamvas legodaadóbb hazai tolmácsolója és legszakavatottabb képviselője a világon /külföldön/ át törve az irodalmi irányzatok minden állóvizét /lavórait/, bennem felbressztette Hamvas feltételek nélküli leendő tisztelőjét. Sava Babic bennem és Cortasarhoz fűződő viszonyomban felismerte önmagát is és írójához való kötődését is. E feltételezéstől vezérelve keresett fel engem Babic, én pedig rajta keresztül fedeztem fel Hamvas.

Rátaláltam személyében korunk szerény „lángeszére”. A tudás alaposágával és sokoldalúságával egyáltalán nem túlterhelten ez az el-

me befogadta a Stonehenge-ről szóló eszmefuttatásokat éppúgy, mint az indián szöttesekről szólókat, mint a magány metafizikáját vagy a melankólia anatómiáját. Hamvas szellemisége otthont adott a térben és időben legtávolabbra sodródott civilizációknak, s jelentőségüket mindenki által elismerve, de már feledve, élővé varázsolja a kövületeket. A használati utasítással együtt korunk igazi névjegyét is léteszi Karnevál c. regényében, mely egyszerre mese és esszé, regény és költemény. A teljes létezéshez való viszonyát is kifejezik esszéi. Tulajdonképpen ezekben az esszéekben a világminőség és benne az ember egységének kutatása zajlik.

E kutatómunka során csatlakozik Julius Evolához és René Guenonhoz, mint az Egység filozófiájának képviselőihez. Ezáltal Hamvas ma még beláthatatlan következményeivel Herakleitoszt és Nietzschét követi Platon és Kant ellenében, akik a Kettősség filozófiáját képviselik. Nézeteinek megírásakor Hamvas közeledett Ortega vagy Cioran hasonló témájú írásaihoz, de ezért még csak lekicsinylésben sem volt része, csupán elhallgatatták, mint Hölderlint vagy Bataille-t. De Hölderlintől eltérően Hamvas nem örült meg, és Bataille-jal ellentétben nem is integetett a halálnak kacérkodva. Ehelyett a virágok növekedését figyelte és a méneket dús virágú legelőkre terelte.

Mindezt apró fokozatokban, de egyszer s mindenkorra fedeztem fel, miközben Babic munkáiba betekinttem. Nemrég Babic bemutatja Hamvas két világháború között megírt legnagyobb gyűjteményének fordítását. Babic előtt Hamvas neve ismeretlen volt a világban. Azt is mondhatnánk, Babic az igazi hazája Hamvas Bélának.

(1993. Szilvia Monrosz Sz.)

176. *Marginália*

Tatjana Drakulity azt terjeszti, hogy most már végül mindent tisztán lát. Hamvas Béla nem is létezik, csak én találtam ki, én magam írok az ő nevében szövegeket, megjelentetve azokat először csak folyóiratokban, hogy meggyőzzem az olvasókat az író létezéséről, hogy alibit szerezzek, és ezek után már könyveket is írjuk. Hamvas életrajzát is - ezt állítja én találtam ki. Az író

nő három jólfésült, egyetemista forma magyarral találkozván az utcán, szóba elegyedvén velük, megkérdezte tőlük, mert hisz magyarok voltak, ismerik-e a nagy magyar filozófust és író, Hamvas Bélát? Kissé tanácstalanok lévén, azt mondták, ez a név valóban magyar, de ilyen nevű nagy magyar filozófus nem létezik. Tehát - fűzi hozzá az író - először én magam megírom Hamvas szövegeit magyarul, azután szerbre fordítom, fiát ezért ismeretlen Hamvas neve a világban, és ezért nem fordítják mások. Az egész csalafintaságot én magam találtam ki és a kulturális közvéleményt is orránál fogva vezetem, miközben titkon a markomba nevetek.

279. *Marginália*

Hamvas Béláról kevés fénykép maradt fenn. Különösen kevés a felhasználható művészi fotó. Talán éppen ezért szinte valamennyi meg-rázó erővel hat. Minden összegyűjtött felvételt rendelkezésre bocsátottam, hogy a legmegfelelőbbet válasszák ki. Válogatott műveinek három könyvéhez egyet-egyet. De bármennyire is válogattam, behatóan tanulmányoztam a felvételek alapján Hamvas Béla alakját, mégis meglepett a Patmosz c. könyvének elejére helyezett fényképe.

A képen egy a munkahelyén vizíerőművet építő segéd munkás /culáger/ látható, aki a „munkásosztály szebb jövőjén és boldogságának építésén fáradozik”. Az összetákoltt bódében triviálisan vagy olyan szakszerűséggel megnevezett szerszámok találhatóak, melyek teljesen zavart kelőek. Az aajtóban háttal a félfának támaszkodva ott áll oldalra billenve - Hamvas Béla. Csak tán nem az aajtófélfa ferde, és Hamvas képviselné itt az egyenességet? Munkásruhában van, öltözéke kortűnet. Mögötte a bodegában annyira sötét van, szinte kivethetetlen, micisapka van Hamvas fején vagy nincs. Ebben a kátrányj-sötétben egyedül Hamvas békés arca tündöklök: ő mindent tud.

Közvetlenül mellette a fekete falon fekete betűs TILOS A DOHÁNYZÁS felirat a civilizáció egyetlen jeleként, alatta kerékpárjának hátsó kereke látszik a világgal való kapcsolattartás lehetőségeként. A fénykép legexponáltabb része a

deszkákból eszkábált aajtó formája: a korszak teljes összkomfortja, egy léccel kitámasztott aajtószerűség a nagyvilágra kileső lyuknyi ablakocskájával. A támasztóléc /sötétszürke/ aajtóra és földre vetülő a sötét árnyéka egy ősi mágikus jelet - egyenlő szárú háromszöget alkot.

Hamvas Béla és az aajtó mint egy egyensúlyt alkotnak. A tiltást jelentő fehér tábla és a fénylő aajtódeszkák között mint valami mérleg két serpenyője között a világ tengelyében ott áll - Hamvas Béla.

A Patmosz kiadásának nagy formátumú lapján ott fehérlök Hamvas Béla fekete-fehér fényképe, melyben a sötét tónus kozmikusá növekszik, mintha az író a napfényes világúrbn látnánk lebegni nagy tündöklésben, melynek fényesége az előző oldalra is átsugárzik. Ezen az előbbivel párhuzamos oldalon a TILOS A DOHÁNYZÁS tábla kiegészítőként ott a felirat: HITELES EURÓPAI GONDOLAT. Ilyen címszó alatt jelenik meg e kiadásban annak az embernek nagy horderejű három kötete, aki ennek az összetákoltt barakknak a kapujában áll.

Fekete, sötétszürke, világosszürke /fehér/ tündöklök nagy fényességben - ez ennek a kivételes értékű esszéggyűjteménynek a címlapja. Meg tudunk-e békélni ezzel a fényképpel, és milyen kapcsolatba hozhatjuk az esszéekkel?

Nem szürke szín ez /fekete, fehér/, hanem hamuszín /mint a gyümölcs hamvassága/: hamuból való hamu...

Vajon intuitíve ráérezett erre a könyv grafikus /M.M. Crni/ vagy valaki ezt megsúghatta neki, amikor Hamvas Béla Válogatott műveinek mindhárom könyvét telitalálatként összhangba hozta: a fekete, a sötétszürke, a világosszürke tulajdonképpen hamvasságot ad, itt minden Hamvas.

FELFEDEZÉS - UTÁNZAT - EREDETISÉG

Hamvas jól látta, hogy Nietzschében lejátszódott már az egész XX. század. Egyhelyütt ezt írja róla: „Le minden tudtál”. Egyébként még valamit megfigyelt, nevezetesen azt, hogy Nietzsche csak azt tudta, ami a hiányérzet megjelenési formája. Talán éppen ezért Nietzschét egyfajta vértlen bűnbaknak lehetne tartani - ill felfedezőnek. Hamvas,

hogy kiegészítse e hiányt, tovább lépett, nem is annyira a tudásban /hiszen ő maga mondja: „Azt akarom tudni, amit mindenki tud.”/, mint inkább annak gyakorlati alkalmazásában, állandóan élve önazonosságát, hogy így válhasson Eredetivé. Az elesett mai ember szempontjából azt is mondhatnók, neki sikerült a lehetetlen, pedig csak azt tette, amit kellett, és ami egyedül fontos: ha már életben van, akkor éljen is teljes életet. Egyetlenegy feladatot tűzött maga elé: „Effektíven létezni”. Kiteljesedni. E nézőpontból azt lehetne állítani, hogy Hamvas végül is kérelhetetlen harácsolója Nietzsche tanításának, jobb esetben a XX. század eszméinek, de ugyanakkor saját eszméinek megtestesítője, konkretizálója is. Hamvas elérte, megvalósította az embert, az egyetlen lehetőséget, a Homo normalist. Hamvas mindvégig a teljes egészet tartotta szem előtt. S hogy ez közvetlenül is szolgálhassa, a legnehezebb módszert választotta, melyet rosszul alkalmazva beláthatatlan következményeket von maga után. Pedig ő ezt mondja: „Csak semmi elv. Csak semmi meggyőződés.” Aki földhöz ragadatan értelmezi Hamvast, belebolondul. Meglátásaitól elszédül, és szép keveset vagy semmit sem tud belőle hasznosítani az életében. Természetesen nagy döreség lenne Hamvast vagy bárki mást követni anélkül, hogy tanulhatnánk tőle, sőt ez kifejezetten kívánatos is.

Hamvas a fegyelmet - tehát az élet gyakorlatát spontaneitással, ill. képzelőerővel teszi elviselhetőbbé, hogy aztán azt újra lecsitítsa, fegyelmezze. Mert maga is érezte az elátkozottság ízét. Mindent tudott, de nem tehetett semmit.

Mégis sikerült kitörnie. Ismerete a szerencsétlen ember sorsát. Mindent egyedül kényszerült elvégezni. Nehogy eszét vegyék ismeretei, mint Nietzscheknak, állandóan az ismeretek gyakorlati megvalósításán dolgozott. A „Gyümölcsóra” c. esszéjében ezt mondja: „Létezik olyan esel, amikor az ember előbb (ellép a lépcsőfokra, s csak ezután szerez erről tudomást. Sok szentnek a története ez. Nietzscheé is ez. Létezik azonban más eset is: az ember először ismereteket halmoz fel, s csak ezután lép tovább felfelé. Ez Pascal vagy Tolsztoj esete. Ez volt az én történetem is. Már előre tudtam, mi vár ott majd rám, mégsem jutot-

am el oda. Még mindig nem valószínűsítettem meg elképzelésemet. Ez a semmirevaló tevékenység esete: fennhangon beszélni olyasvalamiről, amit az ember még át sem élt. Megkísérlem, hogy ne semmirekellő életet éljek.” Itt nyilván a megváltásni gondol, de nem önmagáról, hanem másokról van szó. Ugyanebben az esszéjében ezt állítja: „Egyébként tudom, ha az ember önmaga megváltásán fáradozik, önámítás és hiúság rabja lesz, hiábavaló és üres lesz az élete, semmibevesző felszínes jógagyakorlat csupán, mint minden mágia, s végül az ember közömbös marad. Az embernek nem önmagát kell megmunkálnia, mert önmagát nem tudja megmenteni. Csak ha másokat művelek, legyenek akár állatok vagy növények, csak az lesz hatással rám, mert ez visszahatás ként működik.”

A posztmodern hiénái tudják, hogy az istenek már elhagyták a Földet. Ezt nagyon jól tudja Hamvas is, de azt is, hogy valakinek maradnia is kell. De hát lelkünk rajta. Mindent szabad. (Szlobodan Ility)

496. Marginália

A történet ismétlődik: amint nálunk megfordul egy magyar, valaki azonnal megkérdezi tőle, mit gondol Hamvas Béláról. Konrád Györgynek is feltettek egy ilyen kérdést a közönség soraiból: Mit tart Hamvas nagyságáról? Furcsa, hogy Konrád szükségesnek érezte elhatárolódását mindenfajta „izmustól”, és azt mondta, nem rajong egyetlen izmusért sem, így a hamvasizmusért sem, és mint irodalom, Marx is elfogadható. A legkevésbé sem, mondhatnám, ez izléstelen. Vagy tán ő nem tudja, milyen volt a marxizmus viszonya Hamvashoz és műveihez?

Konrád így folytatta: Hamvast még gimnazista korában olvasta, úgy gondolja a *Karnevál* c. regény kitűnő. Nagyra értékeli Hamvas finom iróniáját. Esszéi szerinte tele vannak túlzó retorikával és dagályossággal. Nem tud egyetérteni Hamvassal abban, hogy 5000 évvel ezelőtt az emberek tökéletes lények voltak és azóta csak visszafejlődnek.

Vereség ez, de Konrád számára!

505. Marginália

Jó lenne összegyűjteni és bemutatni, hogyan reagált a magyar kultúra az elmúlt évek során Hamvas munkáira és gondolataira. Be kellene mutatni részleteiben is az egyes személyek pozitív és negatív értékelését, kezdve Németh Lászlótól egészen Czákó Gáborig. A teljes meg nem értés és elutasítástól, a fenntartásokkal és kifogásokkal történő elfogadásig, aztán azokig a ritka személyiségekig, akik megértették Hamvast és csodálták. Tanulságos könyv lenne ez.

612. Marginália

Amint egyre közeledik az 1997. esztendő, Hamvas Béla születésének századik évfordulója, egyre nyugtalanabb vagyok: sikerül-e megjelentetnem ezt a kéziratot, sikerül-e szereznem elegendő pénzt a Hamvas - szimpózium megszervezéséhez?

Természetesen van még időnk, több mint egy évünk, de a kilátások nem kecsegtetők.

E kézirat megjelenítése nélkül ez a tervezett összejövétel torz maradna. Bízunk kell abban, hogy 1997. március 23-ig lesz még új szerb nyelvű Hamvas kiadványunk. Ha találunk kiadót. Ha szerencsénk lesz kettő-három akad az ún. nagy világnyelveken is. Ha szerencsénk lesz ezzel a szimpóziummal, akkor ez a két kerekasztal után /1991, 1995/ a harmadik összejövétel lenne Belgrádban Hamvassal kapcsolatosan.

660. Marginália

Kérdés érkezett hozzám a budapesti Széchenyi Könyvtárból: küldjenek-e a két világháború közötti Hamvas-művek xerox-felvételei helyett mikrofilmet? Mert úgy határoztak, ha már egyszer bibliográfiát készítenek Hamvas bizonyos szövegeiről, akkor mikrofilmet készítenek, hátha még majd kell valakiknek. Okos és előrevívó gondolat. Közéleg a 100 éves évforduló, és egyszer majd Hamvas munkáira szüksége lesz a magyaroknak és a világnak is.

(Rajnicz János fordítása)